

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR DIN ROMÂNIA ANUL CLVIII

CONVORBIRI LITERARE

FONDATĂ DE SOCIETATEA JUNIMEA DIN IAȘI, LA 1 MARTIE 1867

Director: Cassian Maria SPIRIDON

„Eminescu și formele perfecte”

- dialog cu scriitorul și criticul literar **Theodor CODREANU**

POEZIE: **Adi CRISTI**, **Răsvan POPESCU**

PROZĂ: **Ioan ȚICALO**

Ion PAPUC: Posteritatea poetului

Gheorghe GRIGURCU: „Așteptarea intensă”

Ioana DIACONESCU: Câteva note și precizări despre trecutul apropiat

Mircea A. DIACONU: Olivia Sturzu&Comp.

Mircea PLATON: „Desfînțați școlile publice”

Gheorghe CLIVETI: Literatura veche și începuturile istoriografiei române

INEDIT: **Epistolar Nicolae Manolescu**

Ioan HOLBAN: Poeți ai anilor 2000

Constantin BOSTAN: G.T. Kirileanu - scrisori de tinerețe

Mirela ROZNOVEANU: Istoria literară după Ion Simuț

Rodica LĂZĂRESCU: Un delectabil și instructiv jurnal enciclopedic

Șerban CHELARIU: Dorin Tudoran, în pași de vals

Gellu DORIAN: Eminescu, așa cum l-am visat

Simona MODREANU: Solomon Marcus și poveștile transdisciplinare

Constantin COROIU: Portrete în oglinzi paralele

Liviu PAPUC: După Sărbători, la Iași

Simion Alexandru GAVRIȘ: Revolta boierilor

Dragoș COJOCARU: Briareu în Purgatoriu

Dan TOMULEȚ: Știința și vitalitatea culturală a universității

Ovidiu PECICAN: Fundamente noi: *Arheii*

Pompiliu CRĂCIUNESCU: Piedică și pavază

Dan CIACHIR: Amintirea unui voievod bisericesc

Cornel-Florin MORARU: Partitura și tărâmul vieții

Victor NEUMANN: Ce înseamnă să învățăm istoria?

Cronica literară: **Daniel CRISTEA-ENACHE**

Literatura azi: **Livia IACOB**, **Alexandra RUSCANU**, **Daniel MARIȘ**

Adrian JICU, **Marius CHELARU**, **Emilian MARCU**

Critică:

Comentarii critice:

Actualitatea literară:

Ioan LASCU

Adrian Dinu RACHIERU

Mihaela GRĂDINARIU

Constantin DRAM

Vasile SPIRIDON

Otilia UNGUREANU

Alexandra OLTEANU

Antonio PATRAȘ

Adrian G. ROMILA

SORIN TITEL

THEODOR CODREANU

DORIN TUDORAN

Aprilie 2025, Nr. 4 (352)

Aprilie 2025

CONVORBIRI LITERARE

Anul CLVIII / Nr. 4 (352)

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR
DIN ROMÂNIA
FONDATĂ DE SOCIETATEA JUNIMEA
DIN IAȘI, LA 1 MARTIE 1867
EDITOR: ASOCIAȚIA
REVISTA CONVORBIRI LITERARE
ASOCIAȚIE DE UTILITATE PUBLICĂ

Redacția:

Director: Cassian Maria SPIRIDON
Redactor șef: Mircea PLATON
Redactor șef adjunct: Marius CHELARU
Secretar general de redacție: Dragoș COJOCARU
Redactori: Liviu PAPUC, Antonio PATRAȘ

Colegiul:

Ana BLANDIANA
Mircea A. DIACONU
Gellu DORIAN
Constantin DRAM
Gheorghe GRIGURCU
Ioan HOLBAN
Virgil NEMOIANU
Basarab NICOLESCU
Ion PAPUC
Ioan-Aurel POP
Adrian Dinu RACHIERU
Vasile SPIRIDON
Dan TOMULEȚ
Alexandru ZUB

Secretariat:
Doina BUCIULEAC

Biblioteca revistei „Convorbiri literare”
nr. 4 (352) / aprilie 2025
Nicolae COANDE – *zei mînioși*

Revista *Convorbiri literare* găzduiește opiniile,
oricît de diverse, ale colaboratorilor.
Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui text
aparține, în exclusivitate, autorului.
Redacția își rezervă dreptul de a schimba titlurile.

Revistă indexată EBSCO

www.convorbiri-literare.ro

CUPRINS

Cassian Maria SPIRIDON – *Fragmentarium-ul unui eminescolog* / 1

Eminescu și formele perfecte / 7

– dialog cu scriitorul și criticul literare Theodor CODREANU

Ion PAPUC – *Posteritatea poetului* / 16

Gheorghe GRIGURCU – „*Așteptarea intensă*” / 19

Ioana DIACONESCU – *Câteva note și precizări*

despre trecutul apropiat (II) / 22

Mircea A. DIACONU – *Olivia Sturzu&Comp., într-o lectură labirintică*

despre oameni și locuri care nu mai sunt (II) / 26

Mircea PLATON – „*Desfîințați școlile publice*” / 32

Gheorghe CLIVETI – *Literatura veche*

și începuturile istoriografiei române / 34

Ioan HOLBAN – *Poeți ai anilor 2000* (III) / 40

INEDIT

Lucian VASILIU – *Epistolar inedit*

Nicolae Manolescu către Corneliu Ștefanache (IV) / 47

ARHIVE LITERARE

Constantin BOSTAN – *G.T. Kirileanu – scrisori de tinerețe* (I) / 48

POEZIE

Adi CRISTI / 52

Răsvan POPESCU / 54

PROZĂ

Ioan ȚICALO – *Zig-zag* / 55

Sireena NAPOLI – *Povestea lui Q* / 59

CRONICĂ LITERARĂ

Daniel CRISTEA-ENACHE – *Abecedar vizionar* / 62

CRITICĂ

CRITICA POEZIEI: Ioan LASCU – *Cazul Doman* / 65

CRITICA PROZEI: Constantin DRAM – *Prozele lui Cornel Nistea*

(și alte întâlniri cu Orlando / 68

CRITICA CRITICII: Alexandra OLTEANU – *Bucureștiul crepuscular*

al epocii fanariote / 70

COMENTARIILE CRITICE

Adrian Dinu RACHIERU – *Virgil Diaconu și femeia-poezie* / 73

Vasile SPIRIDON – *Sorin Titel (1935-1985). Aripa casei* / 76

Antonio PATRAȘ – *Un roman mai puțin cunoscut despre Marele Război* / 79

ACTUALITATEA LITERARĂ

Mihaela GRĂDINARIU – *Îmblânzitoarea de serafi* / 82

Otilia UNGUREANU – *Cartea lui Cezar – un roman în buclă* / 84

Adrian G. ROMILA – *Distopic și apocaliptic* / 86

LITERATURA AZI

Livia IACOB – *Noile traduceri și reinventarea clasicității* / 88

Alexandra RUSCANU – *Construcția identității*

în paradigma combustiei poetice: Lexus pe cărbune / 91

Daniel MARIȘ – *Cafea cu îngeri* / 94

EX LIBRIS

Mirela ROZNOVEANU – *Istoria literaturii după Ion Simuț* / 96

Șerban CHELARIU – *Dorin Tudoran în pași de vals* (I) / 100

Constantin COROIU – *Portrete în oglinzi paralele* / 104

Ioana DIACONESCU – *Revenind la albastru/ după dezastru* / 108

Rodica LĂZĂRESCU – *Un delectabil și instructiv jurnal enciclopedic* / 110

Elena PURUȘNIUC – *Timpul sufocant* / 113

Dan DOBOȘ – *Ultima carte e scrisă cu cerneluri aromatate* / 115

Marius CHELARU – *Viața și opiniile Prințului Grigore Mihail Sturdza* / 117

Adrian JICU – *Exerciții de supraviețuire în era electrocasnicelor* / 119

Conform prevederilor Statutului, Uniunea Scriitorilor din România nu este responsabilă pentru politica editorială
a publicației și nici pentru conținutul materialelor publicate.

ISTORIE LITERARĂ

Gellu DORIAN – *Eminescu, așa cum l-am visat* / 120

Simona MODREANU – *Solomon Marcus*

și poveștile transdisciplinare / 122

Cristina SCARLAT – *Secrete, minciuni și consecințe din neputințe sau despre ficționalizarea realității* / 127

Nicolae SCURTU – *Eugen Drăgușescu și confracții săi, scriitorii* / 131

Liviu PAPUC – *După Sărbători, la Iași III* / 133

ISTORIE

Simion-Alexandru GAVRIȘ – *Revolta boierilor:*

alegerile pentru Senat din martie 1876 / 136

ESEU

Dragoș COJOCARU – *Briareu în Purgatoriu* / 139

Dan TOMULEȚ – *Știința și vitalitatea culturală a universității (I)* / 142

Ovidiu PECICAN – *Fundamente noiciene: Arheii* / 147

Pompiliu CRĂCIUNESCU – *Piedică și pavăză* / 150

Dan CIACHIR – *Amintirea unui voievod bisericesc* / 153

Cornel-Florin MORARU – *Partitura și tărâmul vieții* / 155

Victor NEUMANN – *Ce înseamnă să învățăm istoria?* / 160

PSIHOLOGIA AZI

Gina STOICIU – *Intellectualii critici în lumea de azi* / 162

CARTEA DE RELIGIE

Florin CRÎȘMĂREANU – *Despre filosofi și implicarea lor politică* / 167

CARTEA DE FILOZOFIE

Ioan Alexandru TOFAN – *Persistența sacrului* / 169

CARTEA STRĂINĂ

Marius CHELARU – *Cot la cot cu duhurile* / 170

Radu PETRESCU – *Povestiri care o iau razna (I)* / 173

Alina ENACHE – *Mit și simbol în opera lui Dostoievski* / 178

LITERATURA UNIVERSALĂ

Cees NOOTEBOOM / 181

Traduceri de Cătălina FRÂNCU

ANTICHITĂȚI ACTUALE

Ioana COSTA – *Vbi et cetera* / 182

ARTE

Alex VASILIU – *Acrobat la balansoar – André Previn (II)* / 183

Mihaela RUSU – *Sonorități brahmsiene înveșmântate în sensibilitate*

și profunzime. Requiem-ul german de Johannes Brahms / 185

PANORAMIC EDITORIAL

Marius CHELARU – *Edituri moldave/ autori moldavi* / 187

Ioan HOLBAN – *Jurnalul intim ca suport al vieții* / 190

Emilian MARCU – *Vitrina cărților* / 192

VARIA

Ana PARTENI – *Uniunea Scriitorilor din România – Filiala Iași* / 195

Bogdan-Ioan ANISTOROAEI – *C.A. Wetterbergh:*

șahul și spiritul romantic / 197

Valentin TALPALARU – *ComPresa revistelor* / 198

Cristina CHIPRIAN – *Curier de ambe sexe* / 200

CONVORBIRI LITERARE

MEMBRĂ A ASOCIAȚIEI REVISTELOR,
PUBLICAȚIILOR ȘI EDITURILOR
(ARPE)

CUI 28447247

Redacția și administrația:

I.C. Brătianu nr.22, etaj 1, Iași, 700037

Tel.: +40 799 987 449

e-mail: convli95@yahoo.com

CONT RO17RNCB0175033572460001 – BCR Iași

Abonamente

Pe adresa redacției, prin mandat poștal, în contul revistei:

168 lei/ an + 60 lei taxe poștale,

84 lei/ 6 luni + 40 lei taxe poștale.

Vă rugăm să scrieți pe mandatul poștal sau pe documentul de plată adresa dv. poștală completă și perioada de abonare.

Persoanele sau instituțiile care vor să sprijine financiar revista

pot depune sumele în contul

RO17RNCB0175033572460001 – BCR Iași

CONVORBIRI LITERARE

Corpus de texte ilustrative

Vol. II

Seria
IOAN BOGDAN

1900-1906

Convorbiri Literare
TIMPUL

ANTOLOGIE

75

CRITICĂ
ȘI
ESEU

ANTOLOGIE

75

TRADUCERI

CONVORBIRI LITERARE

Corpus de texte ilustrative

LITERATURA DE CĂLĂTORIE

1867-1900

Convorbiri Literare
TIMPUL

Preluarea și reproducerea textelor publicate în *Convorbiri literare* este permisă numai cu acordul revistei și/sau al autorului, cu specificarea sursei, în conformitate cu legile dreptului de autor din România!

Tiparul executat de SC PIM SRL Iași

PARTITURA ȘI TĂRÂMUL VIEȚII

Cornel-Florin MORARU

Îmi imaginez că oamenii, încă din cele mai vechi timpuri și cele mai depărtate desigur ale junglelor, s-au minunat în fața vieții. De la începuturile istoriei, până în zilele noastre, nu îmi pot imagina umanitatea fără un fel de conștiință a vieții și a paradoxalei sale unicități în diversitate. Îmi amintesc limpede ziua în care, adolescent fiind, m-am trezit, ca dintr-un vis lung cât existența mea, și am realizat că sunt viu, că *am* viață. Din acel moment, toate în jurul meu – oamenii, copacii, blocurile, cerul – s-au retras dintr-un fel de indiferență sau monotonie primordială, în care natura le-a aruncat, încă din clipa în care mă născusem. Ele au devenit ființări individuale, cu propria lor viață și existență, alta decât a mea și neasemenea în felul său. Totodată însă, din multele vieți care mă înconjurau și îmi înțepau timpanul minții cu stridența lor, se insinua un unic izvod, un fel de motiv care, în repetiția sa infinită, plăsmuia un fel de partitură universală a vietei.

Normal că știam că sunt *în viață* de demult. Normal că aveam amintiri, nu doar ale vieții mele, ci și ale unor vieți care nu-mi aparțineau, ale unor vieți ancestrale care se întipăriseră la subsolul conștiinței mele și îmi îmboldeau visele din când în când. Dar nu despre asta era vorba, căci a realiza că ești viu e cu totul altceva decât a ști că ești în viață. A realiza că ești viu e a realizarea faptului că viața curge prin tine, că tu *ești viața însăși*, într-o ipostază și configurație particulară și unică, care probabil nu se va mai putea repeta aidoma nicicând în istoria omenirii. A ști că ești în viață, pe de altă parte, e ceva mult mai mundan. E consimțirea aproape oarbă a faptului că faci parte dintr-o lume în care viața, oricât de miraculoasă ar fi, nu e un lucru rar. E drept, poate că suntem norocoși că suntem în viață, poate că, la nivel cosmic, viața e un miracol, dar aici, pe Pământ, oriunde te uiți, de jur împrejur,

vezi ceva viu. Ce numesc „a ști că ești în viață” nu-i nimic altceva decât senzația care se formează atunci când contempli armatele de vietăți care intră și ies din existență, fără a schimba nimic în univers, fără a conta deloc.

Există așadar o viață *în care* ești și viața *care* ești sau o viață *pe care o ai*. Între cele două există o diferență enormă, deoarece, în primul sens, totul este în viață. Fiecare dintre cele opt miliarde și ceva de oameni, împreună cu cine știe câte miliarde de animale și plante de toate felurile, toate sunt în viață. Ele împărtășesc un unic substrat biologic, rece și nediferențiat, căruia nu-i pasă dacă ești om sau ornitorinc, vulpe sau urs polar. Viața în acest sens merge mereu înainte, în ritm de ceasornic, creându-se și nimicindu-se pe sine. Privită astfel, viața e un fel de mediu ce cuprinde în sânul său fiecare viețuitoare, un recipient imens în care intră toate ființările ce bănănesc, într-un fel sau altul, prin existență.

Planetele însele au viață în acest sens. Și ele se nasc și mor, și ele rătăcesc prin existență. Nu degeaba grecii le numeau „rătăcitoare”¹. Unii spun că universul însuși ar fi, într-un anume sens, în viață, că ar exista un fior care animă lumea în întregul ei și o face să respecte, în ciuda forfotei ființărilor din ea, o ordine dinainte dată, niște legi imuabile. Văzută astfel, sub imperiul legilor naturii, viața poate fi, la limită, exprimată matematic, studiată în laborator, prelungită sau curmată. Pe scurt, viața în care suntem, viața biologică, poate înțelegească exact și, pe baza acestei înțelegeri, poate fi manipulată.

Oricum ar fi această manipulare a vieții, spre bine sau spre rău, ea vizează complet altceva decât viața *noastră*, gândită la persoana întâi, viața *care*

suntem și pe care *o avem*. E vorba despre o viață genitivală, o viață pe care o posedăm, dar care ne rămâne, în ultimă instanță, un mister perpetuu. Cea mai mare minune nu e că există viața în general, ci că există viața mea, pe care o pot alege și modela cum doresc, pe care o smulg în fiecare dimineată din anonimat și o personalizez cu amintirile mele.

Medicii te pot menține *în* viață, dar nu te pot face să *ai* o viață. Aici, în viața noastră, noi nu suntem la modul impersonal, laolaltă cu alte câteva miliarde de creaturi, ca boabele de grâu în niște saci pe drum spre moară, gata să fie transformați în pulberea ce hrănește miliarde de vietăți anonime. Aici, în viața noastră, noi suntem singuri și singulari. Asta e viața pe care o trăim, în care alegem pe cine să lăsăm și pe cine nu. Mai exact spus, e *traiul* nostru, povestea pe care ne-o spunem despre noi înșine, romanul invizibil pe care-l scriem în fiecare zi în conștiința noastră, șabloanele pe care le urmăm și idealurile de care suntem ispitiți. Viața ca trai, viața care suntem și pe care o avem, dă măsura umanității sau inumanității noastre, a mărimii sau a micimii sufletului nostru.

Momentul în care realizăm că avem viață, că există în noi o împletire unică și irepetabilă de impulsuri, dorințe și idealuri, e clipa în care întregă lume devine de o stranietate insuportabilă. Căci această viață pe care o avem se multiplică în ceilalți cu infinit de multe configurații, colaje existențiale și amestecuri axiologice. Ne dăm seama că, deși modelele generale de existență sunt dictate de epocă, există în toate lucrurile din jurul nostru ceva străin și diferit de noi, ceva ce nu putem să pătrundem și să pricepem până la capăt, o țesătură a cărei urzeală noi nu o cunoaștem. În cel mai apropiat prieten, cu care ne împărtășim gândurile, sentimentele și valorile cele mai intime, cu care ne împărtășim chiar stilul nostru de viață, există ceva opac, o hașură de neșters ce ascunde viața care este doar a lui.

Mereu m-a uimit faptul că, în viața pe care o au ceilalți, există ceva știut doar de ei, ceva invizibil din punctul în care noi înșine suntem dispuși în existență, ceva etern ascuns privirii noastre. În ritmurile acestor hașuri existențiale, în apăsarea și înclinația lor, sălășluiește unicitatea omului. E o unicitate care, ascunsă gândirii și rațiunii, adesea

se revelează simțirii ca un fel de vibrație fină, ca un fel de „accent existențial”, cum îl numea Lucian Blaga. Dincolo de întunecimea și de umbrele existenței, există o sonoritate mută ce nu poate fi ascunsă și care nu se prezintă ochiului fizic sau mental, ci urechii afective care știe să asculte liniștea.

Din ritmul dat de accentele existențiale ce marchează viața cuiva ca unică, rezultă un fel de coerență – sau incoerență – internă, o oarece armonie sau dizarmonie a existenței. În narațiunile pe care ceilalți ni le spun despre ei înșiși, ceva e mereu trecut sub tăcere, dar tocmai această tăcere imprimă imaginii pe care ne-o facem despre ei un fel de muzicalitate, o consonanță sau disonanță ce caracterizează unicitatea unei vieți. Realizând că *avem* o viață, se cascadează un abis între noi și lume, între noi și ceilalți, între noi și univers. Ne dăm seama că fiecare cântă partituri cu note doar de el știute, prin tăcere dibuite câteodată de urechea minții celorlalți.

E un miracol că ne înțelegem reciproc, când fiecare-i prins de propria sa viață. E ca și cum, pe baza miliardelor de partituri ce definesc existențele individuale, lumea întreagă s-ar construi ca o sublimă și tăcută simfonie, pe care doar urechea vreunui zeu o poate auzi. Pare că fiecare dintre noi suntem înghițiți într-o ordine în care conflictele și narațiunile diferite nu sunt nimic altceva decât contrapuncte ale unei stranii vieți pe care nu o avem și în care nu suntem, dar la care contribuim tăcut prin fiecare respirație pe care o articulăm în cuvânt. Pe scurt, realizarea că *suntem* viață vine și cu realizarea că există, dincolo de noi toți la un loc, o viață adevărată, o viață deplină, o viață în care toate acordurile și dezacordurile noastre izolate capătă sens și melodie, dar care nu e rece și monotonă ca viața biologică. Ca într-un atănor alchimic, viața biologică se distilează în trai și, dincolo de trai, găsim vaporii unei alte vieți, perfect rotunjite și perfect cumpănite, care dăinuie etern.

„Traiul neexaminat nu-i de trăit pentru om.”²² Asta ar fi zis Socrate atenienilor în apărarea sa, condamnat fiind la moarte pentru că obișnuia să le analizeze dezacordurile existențiale și cognitive.

Mereu mi s-a părut o spusă greu de apărut. E drept, traiul neexaminat pe îndelete e un trai pe „pe pilot automat”, un trai la limita conștiinței și conștiinței, în care umanitatea se pierde și devine anonimă, impersonală. Cuvântul folosit de Platon pentru „trai” e *bios*, un cuvânt care, la greci, semnifică viața pe care o avem, nu viața în care suntem. E vorba de stilul personal de viață al fiecăruia, modalitatea în care viața se personalizează în fiecare individ. Un trai impersonal, un trai care nu dă seamă nici măcar de sine însuși nu e, într-adevăr, de trăit, în primul rând pentru că nu e omenesc. E mai degrabă viață biologică, rece și anonimă.

De altă parte însă, nici un trai prea examinat nu-i de trăit, pentru că gândirea nu te face fericit. Există ceva în gândire care sporește anxietatea și dizolvă voia bună. Ca o un păianjen ce își țese pânza, gândirea împletește-n jurul nostru un văl al dubiului, acoperindu-ne cu el simțirea. Ascunși în el, noi privim afară doar vedenii fără noimă și substanță, ca niște umbre ale unei realități de mult pierdute. Astăzi avem chiar și un termen pentru asta, cu sens mai totdeauna negativ: *overthinking* e o „prea-gândire”, ce ne paralizăază ființa, paralizând orice activitate ne propunem.

Nu știu ca grecii să fi avut vreun termen sinonim, dar realizarea lui Socrate, că singurul lucru de el știut e faptul că nu știe nimic, exprimă perfect starea în cauză. N-ar trebui să ne gândim la vreun Socrate ironic și modest, cum e adesea zugrăvit, ci la unul angoasat de faptul că gândirea, atunci când e urmată pe îndelete, pune fiecăruia sub semnul întrebării. Nici când nu știm că viața pe care o avem e cea corectă, or de-am ales corect modelul ei de trai. Putem să știm doar când nu am făcut-o și pe fundalul minții noastre șoptește cât-un *daimon* că ne înșelăm. Celebrul *daimon* socratic nu-i altceva decât această voce a angoasei care ne asuprește mintea.

De aceea, e mult mai greu să spui ce merită trăit decât ce *nu*. Până la urmă e o chestiune de experiență și alegere. Ne găsim stilul de viață potrivit abia după multe alegeri greșite, după multe eșecuri existențiale și după multe falimente emoționale, care se pot întinde pe un șir nelimitat de existențe. Ne ratăm atât de sistematic traiul, încât omenirea a trebuit să inventeze o narațiune în

care sufletul nemuritor se reîncarnează de nenumărate ori, până să se realizeze pe sine. În fond, e vorba de statistică: dintr-un număr infinit de existențe, măcar o dată trebuie să nimerim.

Ratarea existențială sistematică a omului – acesta este izvorul ascuns al doctrinei metempsihozei platonice. Așa cum imaginează mitul soldatului Er de la finalul *Republicii*, în fața sufletului, înainte de naștere, se peregrinează toate stilurile de viață, toate modelele de comportament, toate tipăriturile existențiale. Din ele alegem, în speranța că vom alege bine, următorul trai ce ne va organiza activitatea sufletească și viața biologică. Dacă nu e să fie, mai băgăm o fisă data viitoare când ne e dat să bem din cana uitării.

Ce e și mai interesant însă e faptul că nu trebuie să fii om pentru a-ți rata traiul. În mitul platonice nu e vorba doar modele umane, ci și modele din lumea animală sau din lumea politică. Orice viață, de la cel mai mic gândac până la cel mai mare imperiu, se poate rata. Curajul leului, frica iepurelui, viclenia vulpii, nu sunt simple metafore sau personificări pentru Platon, ci traiuri, șabloane de caracter, asumate încă dinainte de prima inspirație și prima respirație, care pot oricând să ducă la ratarea. Dacă lumea vie n-ar fi străbătută de la un cap la altul de niște regularități de comportament, nu am putea înțelege o iotă din fabulele lui Esop și personificările lui Homer. Recunoaștem în toate viețuitoarele de pe Pământ niște scheme caracteriale comune, care mai degrabă leagă decât dezleagă omul de restul animalelor. Traiul animalic, traiul prefigurat doar în coordonatele fricii și plăcerii, este o posibilitate umană, tocmai pentru că omul însuși este străbătut de aceeași viață care animă și animalul.

Dincolo de individ însă, există un trai al colectivităților umane, un trai al cetățitorilor, al popoarelor, al imperiilor. Traiul spartan, atât de atractiv pentru Platon, era diferit de traiul atenian sau de traiul persan. Fiecare avea un ostinato sau un riff diferit, un șablon de repetiție care, chiar dacă implică variația, rămâne recognoscibil ca atare. Traiul în comun e un fel de *bolero*, ce acompaniază baletul nostru stângaci pe scena lumii. Așa cum viața se repetă, cu variații specifice, în fiecare ins, formând șabloane de trai, tot astfel

comunitățile par a cânta la unison, pe claviatura vieții, iar și iar, aceleași acorduri.

E ciudat însă faptul că nu doar comunitățile umane au un trai împărtășit, ci și comunitățile de animale. Traiul popoarelor e ca zumzetul roiului de albine: relativ constant, monoton, repetitiv, fiecare albină având propria voce, care se topește în mulțime. Nu degeaba Homer asocia adesea grupurile de soldați, de obicei diferențiate pe cetăți și criterii etnice, cu roiurile de albine, turmele de ovine și cirezile de bovine. Există în ele o vibrație comună, o forță a vieții prinsă în șablonul traiului, care le împinge iar și iar spre aceleași acțiuni, spre aceleași dorințe, spre aceleași erori. Dar exista, de asemenea, ritm și armonie, un fel de cadență, care se vede în dansul albinelor care zboară în roi, în deplasarea prudentă a haitelor de lupi și chiar în înflorirea laolaltă a ghiocilor primăvara. Mulțimile se comportă de parcă există, undeva în umbră, un dirijor invizibil care le constrânge să manifeste o ordine internă. Necesitățile traiului împărtășit în comunitate ne face să ne lăsăm luați de val, un val al vieții care ne poartă, în ritm legănat, spre finalul partiturii.

Nu putem decât să ne imaginăm că, privit de zeii din Olimp, câmpul de luptă era străbătut, de-a lungul și de-a latul, de riffuri care se împleteau, pe un unic ritm variabil, într-o improvizație care, deși aparent lipsită de orice armonie, avea o coerență internă. Câmpia Troiei era ca o mare formație de jazz ce cântă și dansează un imn pentru Ares sau o odă pentru Hades. Există, așadar, în război și în traiul cetățitorilor, o unică forță vitală ce dirijează lucrurile pe o partitură invizibilă, aceeași forță ce stă la baza dansului și a petrecerii, a baletului și a operei.

Nu degeaba Ares era privit de greci ca zeu al războiului și al dansului totodată. Se spune că el învățase dansul încă dinainte să învețe lupta, pentru că orice luptă este, în fapt, un dans improvizat pe partitura vieții. Legenda spune chiar că cetatea Tebei ar fi fost construită pe locul unde Ares și-a învățat primii pași de dans, motiv pentru care cetatea și întreaga regiune a Beotiei au fost implicate, de-a lungul timpului, într-o nesfârșită serie de conflicte. De altfel, dacă ar fi să-i dăm crezare lui Plutarh, Teba și-a păstrat denumirea de „orchestră”

a lui Ares, de ring de dans al Zeului Războiului, până în secolele I-II ale erei noastre (*Viața lui Marcellus*, 21.2).

În mod straniu, grecii vedeau dansul, muzica și războiul atât de strâns legate, încât ele definesc, în ultimă instanță, elementele de bază ale traiului în comun. Modul în care viața se configurează în șabloane și tipologii de caracter este unul muzical. Modulurile de trai sunt, mai degrabă, asemănătoare cu ceea ce grecii numeau moduri sau stiluri muzicale, decât cu orice altceva. Sunt forme de organizare a suflului vital, determinante ale vieții pe care oamenii o au în comun. Există ceva muzical la temelia oricărei societăți, fără de care traiul în cetate nu era posibil. De la construcția sălașurilor de cult, până la strategiile de luptă, toate activitățile „politice” în sens larg poartă armonia unei prime citoriri muzicale. Stilul doric, de exemplu, nu este doar un stil arhitectural, ci și un tip de comportament pe câmpul deătălie, un mod specific de a întâmpina viața și de a înfrunta moartea. Mai înainte de toate însă, stilul doric e, în primul rând, un mod muzical capabil să însuflească ascultătorului un anumit trai, un anumit șablon de caracter, definit prin curaj, forța și dorința de luptă.

E suficient să ne gândim că, în *Republica*, încă dinainte de a defini legile cetății ideale, Platon se îngrijește de indicarea modurilor muzicale ce trebuie păstrate în aceasta și puse la fundația ei. Ele nu sunt doar *entertainment*, cum am spune noi, ci pietre de temelie ale traiului social, factori determinanți ai *biosului*, fie el gândit individual sau comunitar. Păstrând doar modurile frigian și doric, Platon proiectează cetății întregi și oamenilor din ea un trai determinat de forță și bunăvoință, specific celor „cu minte și curajoși” (*Republica*, 399 c). Interzicând anumite genuri muzicale, el „taie răul din rădăcină” și exclude posibilitatea ca armonia sufletului și a traiului împreună să fie perturbată de niște armonii muzicale nefaste.

Lucrurile stau astfel pentru că, în lumea greacă, orice ordine este armonie și orice armonie are în ea ceva muzical. Fie că vorbim despre muzica pitagorică a sferelor, care determină ordinea cosmosului, fie că vorbim despre muzica omenească, ce determină ordinea cetății, de fiecare dată avem de-a face cu o muzicalitate internă a existenței, cu o

sonoritate a vieții, care își proclamă valorile în tăcere.

Grecitatea vorbește prin Platon, atunci când acesta sugerează că traiul în comunitate și traiul individual se dezvoltă ca un fel de muzică. Așa cum melodia se naște din armonizarea de note și acorduri diferite, și cetatea se naște prin armonizarea laolaltă a mai multor stiluri de viață, într-un trai comun. Cu alte cuvinte, viața omului, viața modulată social și cultural, *este* muzică, o muzică pe care nu o auzim, dar pe care dansăm tot timpul, la fel ca misterioasa muzică a sferelor.

Mai tulburător e însă faptul că Platon vede frumusețea însăși ca fiind *tărâmul vieții* în sens de *bios* (*Banchetul*, 211d). E vorba aici de frumusețea gândită ca idee, ca noimă invizibilă ce dă naștere tuturor lucrurilor frumoase. Ni se sugerează că matca și izvodul tuturor frumuseților pământului este traiul omenesc, acea particularizare a vieții atunci când curge prin om. Frumosul însuși e acel ținut vast care conține în matricea sa toate formele de trai și toate configurațiile de organizare a lucrurilor prin raportare la niște asumptii sociale deja date, fără de care nu am putea gândi arta și nici aprecierea estetică. Gândit astfel, traiul este o viață într-o frumusețe, viața estetizată de la un cap la altul, care este trăită haloul eleganței și bunului gust.

Dar întrucât sunt gândite ca măsură și proporție, ca ritm și armonie, artele în genere sunt, pentru greci, reductibile la muzică. Iar muzica, după cum am văzut, este viață socială, este *bios*. Ritmurile muzicale ale traiului social se oglindesc în ritmurile vizuale ale picturii, sculpturii și arhitecturii. Artele vizuale sunt, într-un sens, tot muzicale, căci ele reprezintă transcrierea în imagine a unei partituri a lumii, a unei armonii tăcute. Nouă ne este dificil să gândim astfel, pentru că am închis urechea simțirii noastre când am deschis ochii minții. Gândim în configurații, reprezentări și imagini, dar uităm că materia primă a gândirii este limba și sonoritatea sa specifică. Trăim într-o paradigmă vizuală care acoperă orice ecou al muzicalității lucrurilor din jurul nostru. Tocmai de aceea, am devenit surzi la gândul antic. Pentru a ne

întoarce la o înțelegere autentică a acestuia, avem nevoie de un diapazon, care să ne indice tonul în funcție de care să ne acordăm din nou simțirea.

Atunci când vom face acest lucru, vom realiza că esteticul, în sensul muzical și vital tematizat aici, nu-i doar un moft, ci dimensiune fundamentală a traiului comunitar și individual totodată. El deschide umanitatea spre ceva mai vast și mai important decât simpla existență împreună cu ceilalți. Esteticul e un fel de membrană a adevărului, din care e făcut timpanul ce ține ritmul existenței noastre în acord cu cosmosul. El e colecția de corzi acordate la armonia internă a sufletului, prin care spiritul prinde vibrația lumii. E suflul unic ce străbate lumea și simțirea, fluierând în curgerea sa o muzică aparte.

Gândită ca trai și muzicalitatea, *frumusețea este adevărul*, așa cum se dezvăluie intuiției și afectivității noastre. Viața în orizontul adevărului, deschisă prin estetică, era la greci adevăratul scop al existenței omului și cetăților populate cu oameni. Prin modelarea etnică și culturală a vieții, traiul social contribuia la ceva mai înalt, mai sublim și mai divin decât toate posibilitățile vieții biologice luate laolaltă. E vorba de accesul omului, prin existența în orizontul adevărului, la un sens mai înalt și mai plin al vieții, un sens care diferă toate cele pe care le-am discutat până acum. Este vorba de *viață adevărată*, care nu e nimic altceva decât aceea viață veșnică, desăvârșită și statornică a cărei partitură cu toții o interpretăm și o luăm drept model în acțiunile și gândurile noastre, fără a avea chiar știre de acest lucru. *Viața adevărată* e simfonia care leagă împreună umanitatea în ordinea cosmosului, o simfonie a artei și naturii totodată. Dar asta-i deja un cântec pentru altă dată și altă masă.

Note:

1. *Planētēs* în greacă însemna „rătăcitor”.
2. Platon, *Apologia lui Socrate*, 38a.